

Buda Ferenc

Világ, világom

XII.*

Az a nyár, 1951 nyara az addig megszokottaknál jóval több új élményt tartogatott számomra. Ezek sorában kiemelt hely illeti meg a táborozást. A cserkészmozgalom három évvel korábbi betiltása után természetesen csakis úttörőtáborozásról lehetett szó. Legalábbis gyerekek számára. (A felnőttek táboroztatása egészen másfajta keretekben történt: sorkatonai szolgálat, munkaszolgálat, hadifogolytábor, építőtábor, internálótábor, büntetőtábor; ez utóbbi *gulag* elnevezését mi akkor még nem ismertük.) Szüleim bizonyára nélkülem is elő tudták volna teremteni a háromhetes táborozás pénzbeli árát, ilyesmi azonban szóba sem került: megegyeztünk egymással, hogy szünidei munka révén szerzett keresettemel magam is hozzájárulok a költségekhez. Nem sokkal az évtörésvonal után, még júniusban elszegődtem hát cseresznyét szedni. Kinn volt jó messzi az a gyümölcsös a Böszörményi út bal oldalán, valahol a Mezőgazdasági Akadémia (később: Agrártudományi Egyetem; ma: Debreceni Egyetem Agrártudományi Kara) háta mögött, szaporán lépkedve is erős félóra járásnyira tőlünk. Egy kiló cseresznye leszedéséért akkori pénzben – már nem is emlékszem pontosan – 2 vagy 4 fillért fizetett a kertész. Javakorabeli, szép nagy fák álltak hosszú sorokban, akkora koronája volt némelyiknek, hogy el lehetett volna lakni rajta. Létra természetesen egy szál sem: azért van a kéz meg a láb, hogy felkapaszkodjunk vele a fára. Ebben én nem találtam semmi kifogásolnivalót: fára mászni amúgy is szerettem, tudtam is elég jól, vígan jártam hát ágról-ágra a hatalmas cseresznyefákon a vaskampóval felakasztható füleskosárral. Meg kell vallanom, hogy az általam leszedett cseresznyének alighanem csak a kisebbik fele került kosárba, majd a lent várakozó gyümölcsösládákba, viszont befaltam annyit, mint előtte s utána soha. „Egyetek, ha jólesik, csak ne pocsékoljátok” – mondta eligazításkor a szedőkre felügyelő kertész. Kevés fogalma lehetett róla, mennyi cseresznyét kell megennie egy kamaszfiúnak, hogy azt mondhassa végül: már nem esik jól. Annyi bizonyos: én egyszer sem jutottam el addig a pontig. Megegett, hogy a reggel magammal vitt zsíros kenyeret azonmód vittem haza délután: annak már nem maradt hely a hasamban. Kár volna tagadni persze, hogy remélt keresetem is ugyanott végezte:

* részlet egy készülő önéletréből

a szombati elszámoláskor húsz forint valahány fillért nyomtak a markomba áldozatos munkám jutalmául. Bajos volna ezt a forint jelenlegi árfolyamára átszámítani, ám úgy gondolom, hogy ez az összeg mai pénzben sem igen tenne ki túl sokat: talán olyan ezer vagy ezerkétszázat – egyheti munkáért! Ekkora anyagi haszon láttán le is mondtam róla, hogy abban a cseresznyés kertben gyarapítsam tovább a vagyonomat. Valami komolyabb munkát kellett hát keresnem. Effélében akkortájt nem volt hiány: az újjáépítéssel járó sürgős feladatok, majd az elképzelt(etett) szocializmus nagyarányú célkitűzései föllendítették az állami építőipart. Hatalmas új létesítmények nőttek ki a pusztá (vagy pusztává tett) földből országszerte. Debrecenben – többek közt – a régóta meglévő (s ha jól emlékszem) négy mellé még két nagy laktanya. Az egyiket a Hajdúsámson felé vezető út mentén, Debrecen keleti határán jócskán kívül legfeljebb még csak alapozhatták 51 nyarán, a másik azonban – a városnak épp az ellenkező, nyugati peremén, a Böszörményi meg a Balmazújvárosi út kereszteződésétől kifelé egy jó hajításnyira – már tető alatt állott. Itt-ott közfalakat kellett utólag felrakni egy-két épületben, ezenfelül szerelési munkálatok maradtak még hátra, a kivésett falak s a sok helyütt levert vakolat javíthatása, no meg töméntelen takarítanivaló. Első feladatom az volt, hogy a hosszú és széles laktanyafolyosók 20×20-as cementlapokkal burkolt padlatáról el kellett távolítanom a meszelés után vastagon rászáradt, s helyenként egybefüggő mészfoltokat. Egy kis *spaknit* meg tenyéryi dörzspapír- – azaz: *smirgli*- – darabkákat bocsájtottak rendelkezésemre a munkához. Ezekkel fölszerelve reggel héttől déli tizenkettőig, majd az ebédszünet letelével egy órától délután ötig térden csúszva kapartam, dörzsöltem meg csiszoltam a hidegburkolatot – kis híján azt írtam ide: míg csak bele nem untam. De bizony beleuntam én abba alig egy félóra alatt! Roppantul *haladatlan* dolog volt: azok a cementlapok meg mészfoltok túlságos ragaszkodással szerették egymást, minden négyzetcentiméternyi tiszta helyért keményen meg kellett küzdenem. Ráadásul a felkapart mész szállongó porával folyton telirakódott az orrom, nem győztem fújkalni-tisztogatni, ráadásul még csípte is belül. De hát mit tehettem volna? Ezt a munkát, sajnos, nem lehetett csak úgy madártávlatból elvégezni; ha tetszett, ha nem, a szó szoros értelmében neki kellett feküdnöm. Hosszú időre igen megutáltam én akkor a mésznek még a szagát is, ám az meg sem fordult a fejemben, hogy otthagynom az építkezést, s valami kellemesebb vagy legalább elviselhetőbb munka után nézek. Tudtam s elfogadtam, hogy itt kell kitananom: egyfelől a tisztesség miatt, másfelől a várható kereset reményében. Háromhatvanas órabérrel vettek fel, s ez a kertészeti lehetőségekhez képest szinte úri jövedelemnek számított: kezdetben felnőtt segédmunkások sem kaptak sokkal többet ennél. A második héten pedig sikerült megszabadulnom a folyosótakarítástól is. Brigádvezetőnk, egy sovány, barázdált arcú, középkorú férfi (akit persze akkor én öregnek láttam) egy fekete hajú, vastag szemöldökű, szúrós fekete szemű, harminc év körüli kőműves mellé rendelt *culágernek*, azaz segédmunkásnak. Különféle kiegészítő munkák meg javítások, újravakolások során kellett a keze alá dolgoznom. Az első perctől fogva kiderült, hogy kissé zordnak tetsző külseje ellenére jóindulatú, barátságos emberrel hozott össze a sors, aki beosztásánál fogva maga sem teljesítményben, hanem órabérben építette a szocializmust, s

azon belül a világbéke védelme szempontjából kulcsfontosságú debreceni Kossuth laktanyát, nem érezte hát múlhatatlan szükségét annak, hogy akár önmagát, akár engem fölöslegesen agyonhajszoljon. Már az meglepő volt számomra, hogy bár a köztünk lévő korkülönbségből adódóan minden aggály nélkül megtehetette volna, nem tegezett le: mindvégig magázva szólított. Legfeljebb egy-egy sürgős munka hajrája közepette kurtultak udvariasan megszövegezett utasításai egy-egy hiányos mondattá: „*Anyagot!*” „*Téglát!*” Ha viszont az idő (vagy a brigádvezető) nem sarkallt bennünket nagyobb sietségre, mindig megadta a módját: „*Anyagot kérek!*” Vagy: „*Adja már fel ide azt a fél darab téglát, Ferike!*” Megegett, hogy órákig nem járt felénk a kutya sem, ilyenkor szinte belefeledkezett a munkába, s mintha csak a maga kedvére csinálta volna, jókedvűen, hangos füttyszó meg nótázás közepette csapkodta-simitotta a halvány tejsokoládészínű habarcsot a csupasz téglafal felületére vagy a villanyvezetékek miatt kivésett vakolat vájataiba. Amíg előzőleg a folyosót kellett súrolnom, gyakorta megjelent közelemben a brigádvezető, hogy gyorsabb ütemű, s főleg alaposabb munkára buzdítson. Nekem ez a legkevésbé sem esett ínyemre, s bár kiskoromban idejekorán megtanítottak rá, hogy felnőttekkel nem ajánlatos ellenkezni, sem feleselni, már-már nagyfiúként elég nehezen tűrtem a nemegyszer ok nélkülinek tetsző serkentő szavakat. No, ezektől a noszogatásoktól a fekete szemöldökű kőműves keze alatt (akinek a nevét sajnos már rég elfelejtettem) egyelőre sikerült megszabadulnom: ő nem az utasításokban élte ki magát, az *öreg* pedig emlékezetem szerint csak egyszer jött oda hozzám még a második hét elején, hogy a habarcskeverés titkaira személyesen is kioktasson. Gépi segítség akkoriban még nemigen állt az építőipari szak- és segéd munkások rendelkezésére, így hát csupán egy sokat próbált kőműveskanál igénybevételével készítette el egy vödörben az első mintaadagot számomra, lelkemre kötvén a hozzávaló alapanyagok helyes arányát és sorrendjét is. Őszinte csodálattal figyeltem, hogy ez az egyébként szemlátomást fáradt mozgású, megviselt arcú ember milyen gyorsan, energikusan és hibátlanul dolgozik csontos, inas, eres nagy kezével. A munkamozzanat végtermékére vonatkozó követelmény szóbeli szemléltetését pedig egy életre megjegyeztem: „*Olyan legyen az a malter, mint a máj!*” Nyilván nem a levágott jószágból azon frissiben kiszedett májra gondolt, hanem az egyenletesen kenhető állagú májpástétomra, de szavai egy szikrányi félreértést sem okoztak számomra: a kész *anyag* láttán én is arra gondoltam. Ez a munkakör már jóval változatosabb volt a folyosótakarításnál. Akadtak húzósabb órák, de voltak egészen laza időszakok is, sem az örökös sietség, sem a nyomasztó unalom nem telepedett úgy rá a napaimra, mint az első héten. Hol ez, hol az volt a dolgom: habarcskeverés, téglaadogatás, munka végeztével a törmelék eltakarítása. Megegett, hogy téglát kellett a helyszínre szállítanom az építkezési terület túlsó széléről. Soha nem vártunk a készlet kifogytaig ezzel a feladattal, így hát azt a két-három fordulót – aminek az odaútja úgyszólván pihenőszámba ment az üres talicskával – különösebb iparkodás nélkül is megtehettem. Nem mondom, visszafelé igencsak neki-neki kellett feszülnöm, nem is annyira a 80–90 kilónyi rakomány, inkább a meglehetősen laza, homokos talaj miatt. Ám én ezt is, akárcsak a vízmeregetést a papok kútjából, elsősorban erőpróbának s edzési gyakorlatnak tekintettem, amiért ráadásul

még fizetség is járt. (Akkor még nem tudhattam, hogy mindezekon felül – hogy úgy mondjam – hosszabb távon is a magam javára dolgozom: öt évvel később ugyanebben a laktanyában tölthettem le egy hónapot a néphadsereg katonájaként; ám az már egy másik fejezete az életemnek.) Még csak ennél a fejezetnél tartva: három hétig dolgoztam a Kossuth laktanya építkezésén, s a végelszámolás után valami 500 forintot vihettem haza. Az akkori viszonyok között ez már *összegnek* számított (ha nem is épp magasnak), s jó érzés volt tudnom, hogy olyan pénzzel járulhattam hozzá a táborozás költségeihez, amiért magam dolgoztam meg.

Ami a költségeket illeti, azok részleteire tételesen és összecszerűen már nem emlékszem. Arra viszont igen, hogy a pénzen felül természetbeni hozzájárulásra is szükség volt. Ez utóbbi a szülők számára jelentett a megszokottnál nagyobb gondot. A napjainkban kibontakozó pénzügyi-gazdasági válság fenyegető árnyékában is roppant nehéz elképzelni az általános ínségnek azt a mértékét, ami az ötvenes évek legelején ránehezedett a lakosság szinte minden rétegére. (Kivéve persze a legfelső politikai vezetéshez tartozók igen szűk körét.) Szinte hallom a kérdést: hogy lehet az, hogy még 1951-ben is ilyen sanyarú volt a helyzet? Hol volt már akkor a háború? Nos: az esztendőök során elszenvedett pusztításokon kívül nekünk, mint a háború veszteseinek még ún. jóvátételt is kellett évente lerónunk a győztes „felszabadító” számára. Ez pedig a maga nemében rosszabb volt a hadisarcnál: azt ugyanis rendszerint csupán egy alkalommal vetették ki a vesztesre. Attól tartok, hogy a jelenlegi gondok közepette talán még azok is képesek elfelejteni az ötvenöt-hatvan évvel ezelőtti nyomorúságot, akik megélték, sőt nyakig benne láboltak. Nem csupán arról van itt szó, hogy az emberek túlnyomó többsége meglehetősen alacsony jövedelemmel rendelkezett. Ám akinek lett volna miből, az sem tudta volna tetszése szerint kielégíteni az igényeit. Hogy miért nem? Egyszerűen azért, mert roppant szegényes volt a kínálat s igen korlátozott az áruválaszték. Hogy a sanyarú körülmények közepette egy kevés mindenkinek jusson legalább az alapvető élelmiszerekből, ezeket – például a lisztet, cukrot, kenyeret, zsírt, tejet – még ekkor, a háború befejezése után több mint hat évvel is jegyre árusították. Élelmiszergyegyet viszont csak a szigorúan (és persze szűkösen) megszabott fejadagok szerint járt egy-egy embernek. Az ily módon vásárolt élelemből félretenni-, tartalékolnivaló igen nehezen jutott, hisz egy-egy adaggal épp hogy kihúzhattuk a következő jegy beváltásáig. Szüleink valahogy mégis megoldották a dolgot: előtakarékoszággal, feketén beszerzett ezzel-azzal, nem utolsósorban pedig a kiskertben s az ólakban megtermelt javakkal. (Itt csak zárójelben jegyzem meg: némely szempontból a mi helyzetünk előnyösebb volt mind a belvárosban lakóképtől, mind pedig a falusiakétól, hisz amazok teljesen a piacra meg a boltra voltak utalva, emezeket viszont a beszolgáltatás nyomasztotta. Ha valamely termékből nem tudták megtermelni a rájuk kirótt mennyiséget, úgy azt akár szabadpiaci áron is meg kellett vásárolniuk, hogy beadhassák – ingyen. E kötelezettség elmulasztása, még ha az illető személy hibáján kívül történt is, büntetést vont maga után. Súlyos pénzbírság, börtön, internálótábor – ezek voltak a megtorlás eszközei, ráadásul alaposan helyben is hagyták a rendőrök vagy az ávosok, a nevét pedig újságban, kirakatokban, falragaszokon kipellengézték. Ne felejtjük: a padláslesöprések éveit voltak akkoriban. No de váltunk vissza

derűsebbre.) Lajos bá, azaz Kovács Lajos, az úttörőcsapat vezetője még a tanév során jó előre beharangozta: hegyvidéken, mégpedig északon, valahol Aggtelek tájékán fogunk táborozni. Természetesen őreá várt a feladat, hogy a kiszemelt környéket előzetesen bejárva rátaláljon a legalkalmasabb táborhelyre. Vasutas létére – holott ingyen utazhatott volna – szerzett valahonnet kölcsönbe egy lovasszekeret, a libakerti bolgárkertész Nemesék velem egykorú, de gyakorlati dolgokban nálam sokkalta talpraesettebb Sanyi fiát elkérte maga mellé útítársul, majd az egyszál lónak s maguknak némi abrakkal s útravalóval felszerelve – gyí, te Sárga! – nekivágott az ország útjának. Az igazat megvallva, nem tudom már, melyik útvonalon haladt: Nyíregyházán, a rakamazi Tisza-hídon, Tokajon, Szerencsen, vagy Hajdúböszörményen, Polgáron és Nyékládházán át Miskolcig, majd onnét felfelé a Bódva mentén (ésszerűbb, s ezért valószínűbb, hogy az utóbbi irányt választotta), de emlékezetem szerint bő egy hét leforgása alatt megjárta az utat a Jósza völgyéig meg vissza. Titkolt irigységgel gondoltam rájuk a frissiben felépült laktanya folyosóin dörzsölve-kaparva a szürke cementlapokat. Azon pedig most tűnődöm el, e sorok szaporítása közben: ha valaki a hatósági tilalom ellenére is rászánná magát, manapság egy utazás lóval-szekérrel – akár Polgáron s Nyékládházán, akár Nyíregyházán meg Tokajon keresztül – valószínűleg több veszélyt rejtene magában, mint egy Himalája-expedíció. A terepszemle mindenestre eredménnyel járt, sikerült alkalmas helyet kiválasztani a sok közül.

Augusztus első hetében vágjunk neki a nagy útnak. Társaim legtöbbször eltérően nekem nem volt (és még igen sokáig nem is lett) hátizsákom. Felszerelésem legfontosabb darabjaként azonban elvihettem magammal Apám katonaládáját. Ez a félcokolos gyalult fenyődeszkából s rétegelt lemezből készült, bőrfogantyúval ellátott, koffer módjára csukható-nyitható alkalmatosság (a vele együtt örökül kapott alumíniumkulacssal, kanállal, villával, fedeles csajkával együtt) végigszolgált Apámat a háború során a Kárpátokban s a keleti fronton. Nekem épp kapóra jött: a pokróc kivételével elfért benne minden holmim, amire három hét során szükségem lehetett. Az igaz ugyan, hogy csak kézben lógatva tudtam cipelni, de utazás közben – egyéb alkalmas ülőhely híján – rá is telepedhettem, sőt szükség esetén használhattam akár asztal gyanánt is. Az iskola udvarán gyülekeztünk kora reggel, s onnét gyalogszerrel vonultunk végig a Piac utcán meg a lebombázott háztömbök s utcasorok helyén kiszélesedett téren, amely – ha jól emlékszem – akkor már Petőfi nevét viselte. Lehattunk vagy harmincan. Egyetlen felnőttként Lajos bá haladt az élen, őt örsökre osztva, kettős menetoszlopban követte a csapat, leghátul pedig néhány nagyobb fiú ballagott, ügyelvén a netán lemaradozókra. Ezek a nagyfiúk már túljutottak az úttörőkoron, középszintű ifjúságként vették ki részüket a tanév közbeni foglalkozások s a nyári táborozás teendőiből. Noha még csak velem egy évfolyamra voltam, közéjük sorolódva lépdelt Nemes Sanyi is: őt, mint különféle kézbeli munkákban járatos fiút – akárcsak a megelőző terepszemlére, ill. próbaútra – afféle technikai segéderőként hozta magával Lajos bá. Szolgálatát jutalmául ingyen táborozhatott. (Ámbár az ingyenességre igencsak tetemes ráadás volt az a jókora mennyiségű konyhakerti termés, amit Sanyi bolgárkertész szülei bocsátottak a tábor rendelkezésére.) A táborozni induló csapat zöme, a derékhad az általános iskola felső tagozatában koptatta tanév közben

a padokat s a pedagógusok idegeit. Ez a tizenegy-tizennégy esztendő korosztály, bár részint még a háború előtt született, de már annak évei alatt vált – annyira-amennyire – társadalmi lénygé, s életkorából is adódó testi-lelki edzettségének köszönhetően többségében derűs várakozással, vidáman vágott neki a nagy kalandnak. Akadt azonban vagy négy-öt alsós is a társaságban, a második, harmadik osztályon épp csak hogy túljutott apró emberké, akiknek részvételét a várható körülményekről s fiacskáik teherbíró képességéről felettebb hiányos elképzeléseket s hiú reményeket tápláló szülők szorgalmazhatták. Öt-hat év kor-különbség az emberi élet első másfél évtizedes szakaszában még nemzedéknyi távolságot jelent. E gyengécske, fejletlen, tartósan alultáplált kisgyerekeket akkor is próbára tette volna a táborozás, ha valamelyest jobb kosztot s megértőbb, nyájasabb felnőttek felügyelete alatt töltik el anyjuktól-apjuktól távol azt a három hetet. Így viszont: mohó, féktelen kamaszok közé vetve (akikben még nem alakult, nem nevelődött ki az elesettek iránti kellő együttérzés, sőt titkon a nagyobbakra sandítva olykor azokon is túltettek otrombaság tekintetében) szinte védte-lenül kellett átvészelnük a tábori élet minden viszontagságát, az örökös koplalás kínjaival, az erejükhöz képest hosszú gyalogtúrák fáradalmaival, a vaksötét éjszákák rettegetéseivel együtt. Mindezt csak tetézte a többiek, a náluk nagyobbak s talpraesettebbek türelmetlensége s lenézése. Vissza-visszatérő lelkifurdalással gondolok rá, hogy néha magam is komiszul bántam egyikük-másikkal. De most még előtte vagyunk mindannyian az egésznek, épp hogy csak befelé vonulunk a hajdan szebb napokat látott, ám a hat évvel korábbi bombázások nyomán itt-ott még mindig romos Nagyállomás ütött-kopott épületébe. Az utaztatásunk céljából jó előre megrendelt szerelvény ott vesztegelt a pályaudvar egyik félreeső vágányán. Elibé volt kapcsolva már a kis fekete, 324-es gőzmozdony is, s felfűtve, tettekeszen, időközönként fehér gőzpacacsokat prűszkölve várakozott az indulásra. Tízegynéhány fejezettel korábban említettem, hogy akkoriban első, második és harmadosztályú (azaz: párnázott, bőrüléssel meg fapados) személyszállító kocsikból álló vonatok közlekedtek a MÁV vasútvonalain. Személyszállításra azonban nemcsak ezeket használták, hanem – ha a szükség úgy parancsolta – parányi szellőzőablakkal s kívülről zárható tolóajtóval ellátott, de ülőalkalmatos-ság nélküli vagonokat is; egykori katonák, de leginkább a deportálások poklát szerencsésen túlélő elhurcoltak számolhatnának be leghitelesebben kényszerű utazásaik kényelmi körülményeinek részleteiről. Nos: a MÁV jóvoltából mi is ezekre a – háború utáni esztendőkből Gerő-Pullmannak becézett – marhavag-onokra kapaszkodtunk fel nagy vígan 1951. augusztus első reggeleinek valamelyi-kén. Tábori felszerelésünk kellékeit – a sátrakat, kondérokot, szerszamos, élelmi-szeres ládákat, krumplival, káposztával, hagymával teli zsákokot – már előzőleg bevagonírozták, reánk egyelőre csak annyi teendő várt, hogy a takarosan rendbe rakott tábori holmik tetejét s a köztük szabadon maradó helyeket megszállva elfészkelődjünk. Semmilyen látnivalót meg újdonságot nem szerettem volna elmulasztani, odaraktam hát a katonaládámat meg a hurkába összecsavart pok-rócot a nyitott tolóajtó közelébe, s a ládára telepedvén izgatottan füleltem, mikor jelez már végre a gőzös. Hamarosan elkövetkezett az is: előbb egy vékonyka síp-szó, ami a vágány mellett *palacsintasütőjét* felmutató forgalmistától származott,

majd nyomban ráfelelt egy hangosan harsány, a mozdonyé, s a szerelvény, mint-ha csak ekkor kapna észbe, nagyot rándulva-csörömpölve kimoccant álltó helyéből, s ütemes kattogással megindult a fekete füstöt és áttetsző fehér gőzgomolyt eregető lokomotív nyomában. A csapókerti megálló után csakhamar magunk mögött hagytuk a várost. Pataki Tibi barátom mellém kuporodva, szó nélkül lesett kifelé középujt összenőtt sűrű szemöldöke alól, kurtára nyírt kefehaja akár a sündisznó túskebundája. Nem kérdeztem tőle, mit figyel annyira: tudtam. S valóban: amint a Köztemető hosszú kerítése elmaradt mellőlünk, pár száz méter után rám villantotta fekete szemét: „Ott van, ni!” – s egy fejmozdulattal a természetes fehér nyárfák mögül elősötétlő fenyőfák felé bökött. Hétvégi, titkos indiántáborunk helyszíne volt az a néhány éve ültetett, fiatal feketefenyves, s mint-hogy többnyire másik irányból, a Nagyerdő sűrűje felől szoktuk megközelíteni szombat délutánonként, különös volt ezúttal a vonat kissé lapos madártávlatából elsuhanóban látnunk. De mireánk most nagyobb, komolyabb tábor vár! Hagytuk hát elmaradni fenyvesünket a Nagyerdő legszélső fáival együtt, s Hadház meg Téglás után hamarosan már a Nyírség itt-ott elővillanó sárga buckái és zöld ligetei között zakatolt a vonatunk. Nyíregyháza után északnyugat felé kanyarodva egy óra sem telt el, s a távolban kékesszürkén megjelent előttünk a tokaji hegy. Eszembe jutott, hogy Apám falujában, Rohodon, a szőlődomb oldalában – hány éve is? három? vagy már négy? – mekkora izgalom fogott el, amikor ugyanennek a hegynek alig fölsejlő, halvány körvonalait megpillantottam a messzi láthatár legalján. Most meg itt van, ni: egyenest az orrom előtt! Elhagytuk Rakamazt, már a Tisza hídján dörög keresztül a vonat, a hegy dereka szőlősorok keskeny csíkjaival sűrűn telirajzolva, át is értünk a túloldalra, itt az állomás, ám a hegy kúpja sehol: olyan közel kerültünk hozzá, hogy az alja eltakarta. Tarcalon is túl kellett haladnunk, hogy ismét előtűnjék jobb felől távolodóban. (Sok esztendő múltán egy kirgiz szótárt böngészve-lapozgatva – többek közt – erre a példamondatra találtam az egyik szócikk alatt: *„Hegyet ki látni akar, messziről nézze.”* Milyen igaz!) Mezőzombor után alig néhány perc, s már be is futottunk Szerencsre. – „Lajos bá, itt leszállhatnánk egy kicsit” – vetette föl valaki. – „Aztán minek kéne itt leszállni?” – „Meglátogatnánk a csokoládégyárat.” – „Hát ha annyira akarod, csak szállj le nyugodtan” – szóló Kovács Lajos. – Arra van, ni, a gyár.” – „Csakugyan leszállhatok?” – „Hát, persze, eriggy csak” – biztatta. S a fiú meglepett ábrázata láttán kajánul még csak ennyit fűzött hozzá: – „Aztán, ha elteltél csokoládéval, majd gyere utánunk. De mindig a sínek mentén haladj, míg csak utól nem érsz.” A gyárlátogatás így hát elmaradt, viszont egy órán belül megérkeztünk Miskolcra. Némi vesztegelés után – a mozdonyt ugyanis áttolták a szerelvény másik végére, ami ezáltal az eleje lett – a vonat elindult visszafelé. Hohó! Csak nem visznek haza bennünket máris? Túl korán volna! De hamarosan elkanyarodtunk északi irányba, s én oly lelkes várakozással lestem, mikor is érkezünk meg végre *a hegyek közé*, hogy a Miskolc utáni útszakasz kezdetén felmagasló hatalmas meddőhányók láttán egy kis biztatásra tán még ki is szálltam volna a vagonból, hogy gyalogszerrel folytassam az utamat. Főleg, ha valaki, mondjuk Tibi, még csatlakozott volna hozzám. Ilyen javaslat szerencsére nem hangzott el; különben igen sokat kellett volna lépkednem, míg beérem a vonaton utazó többieket.

Az a vonat pedig konokul, eltökélten gördült felfelé előbb a Sajó mentén, majd azt csakhamar elhagyván a Sajóba torkolló Bódva völgyében. Szemlátomást szokatlan volt számára a síkföldi terep után ezen az igencsak egyenetlen, gyalulatlan tájon. A kanyarokat ugyan vígan vette az erdővel dúsan benőtt hegyek – vagy inkább: dombok – kerülgetése közben, ám még az enyhe kapaszkodók is keményen megdolgoztatták. Ilyenkor – akárcsak a lépcsőhöz nem szokott, de még magabíró ember – erősen zihálva iparkodott mielőbb túljutni a nehezén, fokozott erőfeszítését pedig a megszokottnál is sűrűbb fekete füst s a tömören, fehérén gomolyló gőz mutatta. (Persze az is lehet, hogy a kis füstös szénzabáló küszködése csak az én szememben tűnt akkor olyan drámainak.)

Jócskán eltávolodtunk már Miskolctól, talán valahol Edelény meg Szendrő között járhattunk, amikor különös dolog ragadta meg a figyelmemet: bal felől egy zölden púposodó domb aljában egy öregember szántogatott. Abban még nem lett volna semmi rendellenes, hogy valaki nem tavasszal vagy ősszel, hanem a nyár kellős közepén lát neki a szántásnak: betakarítás végeztével bizonyos idő múltán mifelénk, az Alföldön is megszántják sekélyen a learatott földet; ez a *tarlólántás*. Az sem volt épp szokatlan, hogy az ekét nem ló, nem is ökör, hanem egy kiálló csontú, sovány tehenke vonszolta azon az elkeskenyedő, lejtős földdarabon: a szegényebbje ló híján kénytelen-kelletlen olykor a tehenét fogta igára. Hanem az eke! Az aztán nem akármilyen volt: fából készült az egész! Fából volt annak minden egyes darabja, csupán alul, a talajt érintő kiálló része volt egy vaspapuccsal kipótolva. Legfeljebb ha könyvben vagy múzeumban láthattam ilyet előtte – meg persze azóta is. Átsuhant agyamon egy fuvallatszerű felismerés: lám, nemcsak térben, de az időben is utazhatunk.

Lassacskán végállomásunk felé közeledve mókás helyneveket olvastunk le az állomásépületek homlokáról: *Szalonna, Perkupa*. „Na, ez jó falu lehet, minden szalonnából van! Ugorgyunk csak le, vágjunk egy jó darabot belőle!” – „Haggyad már Szalonnát, mingyán Kolbász következik!” – „Te csak elhallgass, mert különben Perkupán csaplak!” Így évódtünk egymással a fura falunevekkel játszadozva, s nekem akkor még halvány sejtelmem sem volt róla, hogy majdani barátom, a ragyogó tehetségű költő, Kalász László szülőföldjén járok.

Perkupa után még egy kurta futamatnyit haladunk, s megáll velünk a vonat. Baloldalt ott a helynév kiírva egy fehér táblára fekete betűkkel: SZIN. Falu azonban sehol a sinek közelében. „Na, ennek ugyan a színét se látni!” – „Annyi baj legyen, majd megkeressük” – szól Lajos bá. – „Nyomás, hamar kipakolni, drága az idő!” Percek alatt kiürítjük a marhavagonokat. Egylovas szekér vesztegel ránk várakozva a megálló közelében, azt a nagyja holmival – ládákkal, zsákokkal, összecsomagolt sátrakkal – sebtiben megtetézzük, a maradék apraját a magunkéval együtt kézbe meg vállra kapjuk, aztán lépés előre, indulj! Éleset fütttyentve – immáron nélkülünk – a vonat is nekilódul, s lassan eltűnik felfelé északnak, Bódvaszilas, majd Tornanádaska irányában. Bó kilométernyi gyalogmenet után elérjük Szin községet, s megállás nélkül átvonulunk rajta. Afféle egyutcás település képét őrzi az emlékezetem, de hát több utcára hogyan is futotta volna: jobb felől az Aggteleki-Karszt erdőborította mészkődomborolatai, bal felől a Bódvába siető Jósva patak, túl rajta úgszintén erdők meg dombok, így hát széltiben alig-

ha, csak az út mentén hosszantilag lehetett terjeszkedni. A patak menti, változó szélességű földsáv megművelhető szakaszain főként kukorica zöldellt, s a levelek hóna alól hetykén előkunkorgó selymes bajusz barnuló vége biztatóan jelezte: a zsenge termés már fogyasztható. Ezt a közeljövőre nézvést jól meg is jegyeztük magunknak. Szinpetri következett volna, ám odáig ezúttal nem mentünk el: a két falu közti út kétharmadánál jobbra letérve bekanyarodtunk a Kopolya völgyébe. Nyomban a völgy szájánál baljós akadály tartóztatott fel bennünket: a dús, haragoszöld fúvel sűrűn benőtt terepen előresietők valamelyike váratlanul térdig süppedt a tocsogós talajba. „Hé, álljatok meg ott, ahol vagytok! – kiáltott hátra, miután némi üggyel-bajjal sikerült kikecmeregnie a szárazra. – Nehogy erre gyertek! Itt mocsár van!” Térdig sáracsizmás lábszára nem hagyott kétséget felőle, hogy igazat beszél. A völgy legalját elkerülve megindultunk hát Kovács Lajos nyomában előre, majd a völgytorkolattól beljebb egy jó hajításnyira jobbra kanyarodtunk annak egy mellékágába. Tarka, de már kissé elnyílt vadvirágokkal teliszórt réten láboltunk felfelé a helyenként derékig érő fű között gázolva, felriasztott szöcskék pattogtak a lábunk alól hol erre, hol arra, dongók dönögtek, számomra ismeretlen lepkék röpködtek a virágok körül, s a melegtől rezgő levegő teli volt a gazdagon tenyésző növényzet bizsergető illatával. Csak úgy szemre igen tetszetős helynek lászott hát. Lajos bá azonban öt-tíz percnyi bókászás után megálljt vezényelt a csapatnak: „Állj, nem megyünk tovább! Ez a hely alkalmatlan a táborozásra – folytatta, miután köribe gyülekeztünk. – „Először is, csupa egy lejtő az egész, minden egyes sátor felverésekor legalább egy fél köbméternyi földet kellene megmozgatni, hogy egyenesbe hozzuk, nem beszélve a vízelvezető körbeárákokról. Állandó forrás vagy patak sincs közvetlen közelben, viszont középpüzt, főleg eső után, mint például most is, telis-tele van alig látható, aprócska vízfolyásokkal. Harminc ember számára ez nem elegendő. Csak arra lenne jó, hogy folyton a vízben meg a sárban tapicskoljunk, de ivásra, főzésre, tisztálkodásra – semmi.” – Nagyot lendített a karjával: „Gyerünk vissza a Kopolya-völgybe!” Azzal sarkon fordulva, hosszú léptekkel megindult a tócsákat s hepehupákat rejtő magas fűben lefelé, amerről jöttünk. Mi meg utána – kitől mekkora lépés telt ki, akkorákat lépve.

A Kopolya-völgy bejáratánál ott vártak ránk halomba rakott holmijaink meg a tábori felszerelés néhány nagyobb fiú őrizetére bízva. Baloldalt, a lejtő legalján keskeny, de jól járható földút vezetett a völgy belsejébe. Száraz és szilárd, sőt itt-ott köves volt a talaj, mocsaras süppedék itt már sehol. Nem bántódtunk emiatt: bajos lett volna sáros, piócás pocsétában süllyedezve cipekedni. Pár száz méter után végre lerakhattuk a terhet: célba értünk. Szapora sodrású patak sietett végig a hegynyiladék hosszán, a völgy *vak végében* egy sziklaszál üregéből fakadó időszakos forrás táplálta. Időszakos volta abban mutatkozott meg, hogy csapadékos időben, főként nagy esők után, fehér habot verve zuhogott-dőlt belőle a víz, tartós aszálykor viszont épphogy csak csoronkált. Ottlétünk három hete alatt mindenesetre egyszer sem apadt el egészen. Kopolya-forrás volt a neve, erről a forrásról kapta nevét a völgy, sőt ahonnan az imént visszafordultunk, a Kis-Kopolya-völgy is. A patak bal partján javakorabeli almafák sorakoztak, szép fehér, savanykás nyári alma termett rajtuk bőven. Örömkre

épp akkor kezdett érni, a lehullottak ott lebegtek a víz színén, néhányuk pedig lassan, tétovázva már lefelé úszott a víz sodrával. Túl az almafákon kaszáló húzódot föl egészen a növendék fákkal, fiatal cserjékkel – nagyrészt mogyoróbokrokkal – benőtt mészkőalapú domb aljáig.

Táborverésre az innenső, azaz a jobb parti részt jelölte ki Kovács Lajos. (Csupán a táborlakók végtermékeinek befogadására szánt latrina került odaátra, a kaszáló legtávolabbi szegletébe; így aztán, akit sürgős dolga sarkallt, annak bizony igyekeznie kellett, hogy a patak medrébe helyezett lépőköveken túljutva még idejében a tett színhelyére érjen.) Lakósátraink – a honvédségtől pár éve leselejtezett, ütött-kopott ún. B-típusú ponyvasátrak, amelyek felállítva alacsony falú, nyeregvetős házakra emlékeztettek – a patak partján kaptak helyet. Középiütt fenn, a forrás közelében a raktárnak kinevezett sátrat ütöttük fel, nyomban be is hordván oltalma alá a három hétre szóló tartós étellemmel teli ládákat, zsákokat, no meg persze az edényeket s a szerszámokat is. Közvetlen mellette a konyhát alakítottuk ki. Ennek legfontosabb része – mondhatni: lelke – egy kövekből rakott, ám füstcsővel is ellátott üstház volt, a hozzá tartozó üstökkel, kondérokkel meg egy kecskelábú asztallal, s egy fölé kifeszíthető ponyvatető biztosította, hogy esős időben is használni lehessen. Legfelülre, félig-meddig már a magasra nőtt bükkök s gyertyánok árnyékába – ahonnét jól be lehetett látni s szemmel tartani az egész terepet – került végül a parancsnoki sátor, Kovács Lajos főhadiszállása. Mindez természetesen jóval lassabban ment végbe, mint ahogy itt leírtam: a sátrak felverésében sokan még gyakorlatlanok s ügyefogyottak voltak, körülárkolásuk is időbe telt, ráadásul tábori ágyaikat is magunknak kellett ott helyben elkészítenünk frissiben levágott s megfelelő méretre eldarabolt farudakból. Közben az éhség is mardosni kezdett bennünket: ebédre szánt útravalónkat rég befaltuk, s bár a nap már lefelé hajlott, vacsoráról egyelőre szó sem lehetett: „Előbb bemelegyünk a faluba szalmáért!” – jelentette ki Lajos bá. Bükkfahusángokból összeeskábált ágyaikon ugyanis aligha bírtuk volna kihúzni az éjszakát. A manapság széltiben használatos habszivacs matracoknak meg a kicsire összesodorható műanyag derékaljaknak – izoliereknek – akkoriban még a hírét sem lehetett hallani. Így hát egy-egy üres szalmazsákot a hónunk alá csapva nótaszóval bevonultunk a közeli Szinpetribe, s az ott megvásárolt idei cséplésű szalmával a tapasztaltabbak útmutatása szerint ki-ki megtömte a magáét. Ez a művelet úgy ment végbe, hogy kézzel nyalábolva kis adagonként raktuk bele a szalmát, s közben időről-időre a földön hanyatt fekvé s a lábunkkal benyúlva keményre tapostuk. A rátöltést s a taposást addig-addig ismételtük, míg csak a szalmazsák kőkeményre s rugalmassá nem vált. Arra természetesen ügyelni kellett, hogy a szalma csomók nélkül s hézagmentesen töltse ki a helyét, különben keserves lett volna rajta az alvás. Dolgunk végeztével kettőt-kettőt hosszában egymásra fektetve – egy fiú elől fogta az alsó zsák két csücskét, a másik meg hátul – hazacipeltük őket a táborba: most már volt mire feküdnünk. Lepedőt-pokrócot mindenki hazulról hozott magával, egyéb – korszerű – tábori felszerelésről, például hálózsákról, legfeljebb könyvben olvashattunk. Mire visszaérkeztünk, valami vacsoraféle is volt már, talán – ha jól emlékszem – zsíros kenyér, hagyma meg rántott leves, de néhány szem almát is felkapkodtunk ráadásként a patakparti fák alól. Aztán –

takarodó, lefekvés (kivéve az őrségbe beosztottak legelső párosa), ám a sűrű nap során összetorlódott élmények csak nagy sokára hagytak elaludni bennünket.

Ötvennyolc esztendő távolából ha akarnám sem tudnám végigsorolni táborozásunk három hetének részletes krónikáját. Szégyen vagy nem szégyen, a résztvevők egy részének még az arca is homályba merült azóta, a nevek közül pedig talán egy féltucatnyi, ha megmaradt a fakuló emlékezet felszínén; ezek is bizonyára csak azért, mert viselőikkel előtte is, utána is kapcsolatban álltam vagy találkoztam az évek során. Folyamatos történet tehát aligha kerekedne ki ebből a méla – miből is? – mondjuk: múltba merítkezésből. Röpké mozzanatok, hangulatok, jelenetek, derűs vagy borús végkifejletre jutó – esetleg befejezetlenül maradt – események villannak vagy homálylanak elő a maguk kiismerhetetlen szeszélyei szerint, megerősítvén azt a feltételezést, hogy a való életben ritkán, de legalábbis nem lépten-nyomon találunk kerek történetekre. Nyomról nyomra, óráról órára elmesélve valószínűleg érdektelen szószaporitássá válna ez a beszámoló is (húha: már maga a szó unalmat áraszt!); ám az is lehet, hogy csupán gyarló memóriám hézagait próbálom elkendőzni ezzel az – amúgy valószínű – magyarázattal.

Annyit mindenesetre talán nem felesleges megemlítenem, hogy táborvezetőnk a katonás napirend (kinek mennyire) kényelmetlenül szorító, szögletes karámjai között próbált bennünket az öntudatos fegyelem felszabadultabbnak tetsző térségei felé terelgetni. Reggel hatkor ébresztő kúrtszóra, utána közösen végrehajtott reggeli torna, majd tisztálkodás a patakban, zászlófelvonás, végül sorakozó reggelihez. A délelőttieket meg a délutánokat általában előre meghatározott programok s teendők töltötték ki (rövidebb-hosszabb gyalogtúrák, a tábor csinosítása stb.), de sűrűn voltak szabad óráink is, amikor az adott lehetőségek szerint – amelyek persze egyáltalán nem voltak korlátlanok – ki-ki azzal foglalkozott, amivel kedve tartotta. Messzire elcsatangolni azonban nem volt szabad ilyenkor sem, főleg a kicsiknek. Én ezeket az órákat használtam ki rajzolgatásra, vagy a kaszáló melletti cserjésoldalban bókászva az épp akkortájt zsendülő mogyorót szedegtettem. Délben: kúrtszó, sorakozó, ebéd. Este: kúrtszó, sorakozó, vacsora, majd zászlófelvonás. Úgy kilenc-tíz óra tájban a nap utolsó kúrtszava végül a takarodót jelezte. Ilyenkor az őrszolgálatra beosztottak (no meg természetesen a tisztséget viselő, ilyen vagy olyan állandó feladatot ellátó, s ebből következőleg bizonyos előjogokkal kitüntetett nagyobb fiúk) kivételével mindenkinek nyugovóra kellett térnie. Életrendünk a *magad uram, ha szolgálád nincs* régóta igen jól bevált elvén alapult: hajlékunkat, fekvőhelyünket a kezünk munkájával hoztuk létre, evőedényeinket s eszközeinket magunk tartottuk tisztán, naponta váltakozó beosztás szerint a konyhai munka jelentős részét is – pl. tűzifa-gyűjtögetés, krumplihámzás, hagymaszeteletés stb. – az állandó konyhások keze alá dolgozva úgyszintén mi végeztük el. Ég és föld különbség volt a mi táborozásunk s az évekkal, vagy inkább évtizedekkel később létrehozott „összkomfortos” úttörőtáborok között. Ez utóbbiak villanyvilágítással, hideg-meleg folyóvízzel s a kényelmet szolgáló egyéb korszerű eszközökkel és kellékekkel ellátott házikóit egy napon sem lehet említeni a mi kiszuperált, foltokkal díszelgő, sőt itt-ott már lyukas sátrainkkal, petróleumszagú, pislálkoló viharlámpáinkkal. Vitathatatlan, hogy az ellátási meg

a higiénés viszonyokat tekintve hozzánk képest toronymagasan állt – mondjuk – Zánka vagy Balatonszepezd, de még a számon nem tartott kisebb táborok színvonalá is. A legfőbb eltérést azonban jómagam nem ebben látom, hanem abban, hogy az utánunk következő nemzedékek táboroztatásai során egyre inkább a dolog szolgáltatás jellege került előtérbe. Nyakon volt ugyan lötytyintve az egész az épülő szocializmus halványan – s évről évre hiteltelenebbül – pirosuló eszmeiségével, ám idő haladtával a lényeg mind leplezetlenebbül elsősorban arra irányult, hogy „érezze jól magát az a gyerek”, azaz: szolgálják ki az igényeit, elibé rakván lehetőleg mindent, amit szeme-szája-füle megkíván. A könnyűszerrel kielégíthető sóvárgást kihasználva így szivárgott be hozzánk s hódított teret – évekkel-évtizedekkel a szocialista rendszer bukása előtt! – a fogyasztói társadalom szelleme. (Jellemző epizód a hetvenes évek utójáról: baráti család rendelkezésünkre bocsájtott szepezdi nyaralójában üdültünk hat gyerekünkkel. A legapraja még egészen kicsi volt, délutánonként aludnia kellett volna, a közelben harsogó popzene miatt azonban nemhogy elszenderedni, de nyugton maradni sem bírt. Az ingyenes műélvezet forrására az alattunk működő úttörőtáborban akadunk rá: ott zengedezett teljes hangerőre állítva egy oszlop tetejére rögzített hangszóróból. Beóvakodtunk hát hozzájuk azzal a kéréssel, hogy kapcsolják ki, vagy legalább halkítsák le, mert nem tudjuk elaltatni egyéves kislányunkat, s aligha valószínű, hogy ekkora lárma a táborbeli gyerekeknek is a javára válna. „Sajnos nem áll módunkban teljesíteni az önök kívánságát” – közölte velünk elutasító modorban a tábor vezetőjeként bemutatkozó középkorú hölgy, feltételezhetően maga is pedagógus. – A gyermekek *igénylik* ezt a zenét.” Ahogyan utóbb a *füvet* is elkezdték igényelni, teszem hozzá most: harminc évvel később.) Mindenesetre: nekünk ott a Szinpetri melletti Kopolya-forrás völgyében 1951 nyarán még nemigen támadtak ilyen különleges igényeink. Ha zenei élményre vágytunk, hát énekeltünk; elhangzott természetesen egy-két úttörőnóta is, többnyire azonban népdalok kerültek sorra. A három éve betiltott cserkészmozgalom szelleme még mindig ott lengedezett közöttünk, s egy-két *akkor* tanult dalt is felidézünk – némi szövegmodosítással, vagy akár anélkül – a jelesebb alkalmakkor meggyújtott tábortűz köré telepedve. Ilyen volt a *Szellő zúg távol* kezdetű esti dal is (amit egyébként korábban tanultam meg ezzel a szöveggel, mint az eredeti *Kis kece lányom*éval – aminek a dallamára írták). Kovács Lajos hunyt szemmel s kissé révült mosollyal énekelt velünk együtt. Máskor talán nem mindig, de ilyenkor igen közel éreztük őt magunkhoz, s a legkevésbé sem találtuk rendelkezésnek, hogy úttörővezető léte nem az úttörőjelvényt mintázó alumínium övcsatot, hanem a sárgarézből öntött cserkészliliomosat viselte a derékszóján.

Megérkezésünk másnapján Lajos bá parancsba adta: készítsünk kerítést meg díszkaput a tábor bejáratához. „Legyen már valami pofája ennek a helynek, ha egyszer idejöttünk! Még azt hinné valaki, hogy vándorcigányok tanyáznak a Kopolya-völgyben.” Anyagot – sudár, fiatal bükk- meg gyertyánnövényedékeket, mogyorósuhángokat – adott az erdő, neki is láttunk szaporán, s ebédidőre már készen állt a kapu, nem kellett szégyenkezni vele. (Csak nekem, de egyéb miatt; ennyi év után már kivallhatom. Nos: az előző napi árkolás meg latrinaásás közben a kemény, köves talaj kivette az egyik ásó élet. „Meg kéne kicsit reszelni”

– szól Nemes Sanyi. – „Majd én megreszelem.” Futok az ásóval a konyha melletti sátorhoz, felhajtom a szerszám láda fedelét, belekotorok: – „Na, biztosan ez lesz az!” – húzok elő egy jókora ráspolyt, s tologatni kezdem nagy erővel az ásó peremén. De bizony nem fog az rajta semmit, folyton el-elakad, meg-megcsuszamlík, az ásó viszont nem javul, nem élesedik egy szikrányit sem. „Ó, hogy a fene enne meg ezt az ócska reszelőt! – mérgeledöm magamban. De azért nem adom fel, kínlódom, vesződöm vele tovább. Az idő meg telik. Egyszer csak előbukkan Sanyi: „Meddig gatyázol még azzal az ásóval?” – „Az a baj, hogy életlen ez a reszelő, nem fogja” – morgok dühösen. Sanyi egy pillantást vet a markomba szorított szerszámra, rám mered: – „Micsoda hülyeséget csinálsz te itten? Hát nem látod, hogy ez nem reszelő, hanem ráspoly?” – azzal kiveszi a kezemből az ásót, s a láda mélyéről elővett lapos reszelővel maga lát neki. Minden mozdulatán látszik, hogy nem először csinálja. Röstellkedve kullogok el onnét, ég az arcom, mintha leforráztak volna. Oktondiságomon felül leginkább az bánt, hogy még csak nem is felnőtt ember, hanem egy magammal egykorú szeme láttára kellett megszégyenülnöm. Csaknem hat évtizeddel az eset után az öregedő emberi lény (ál)bölcsességére hagyatkozva azzal vigasztalom magam, hogy az élet útját sikerek és szégyenek váltakozva szegélyezik, s egyáltalán: szégyenkezni csak az nem szokott, akiből hiányzik a szégyenérzés.)

A Kopolya-völgy közvetlen környékén meg persze a falun, Szinpetrin túl három hosszabb kirándulást tettünk táborozásunk ideje alatt. A legelső igazából még hosszabbacska is alig volt, épp csak egy jókora sétát tett ki. A Jósva völgyétől délre fekvő Tornakápolnát tűztük ki úti célul, de ahogy Szinpetri szélső háza- it, majd a patakkal párhuzamos országutat elhagyva a ritkás erdőn át vezető, vízmosta, köves kapaszkodó után elérkeztünk egy gyümölcsfákkal teli dombhajlathoz (a térkép *Szőlő-oldal* névvel jelöli ezt a helyet), a tenyérnyi falucska megtekintéséről könnyedén lemondva mohón megrohamoztuk a minden őrizet nélkül ott kínálkozó szilvafákat, s telizabáltuk magunkat az épp hogy zsendülő szilvával; akinek zsebe volt, abba is gyömöszölt, amennyit csak bírt. Második kirándulásunk már valóban megérdemelte ezt a nevet, már csak a hossza miatt is: kifordultunk a Kopolya-völgyből, és Szin község felé haladva még előtte le-, pontosabban felkanyarodtunk balra, északnyugat felé, majd a kacskaringókkal s helyenként eléggé meredek kapaszkodókkal tűzdelt keskeny úton Szelcepusztáig gyalogoltunk. Útközben hegyhátak domborodtak elő: jobbról a Hangyás-tető, balról a Kopolya-tető majd a Kopasz-hegy, s végül a gyérülő fák közül kijutva szemünk elé tárult a Szelce-völgy legfelső zugában meghúzódó Szelcepuszta. A lombos erdők szomszédságában szokatlan látványként fenyőfák ötlöttek először a tekintetünk elé; avatatlan szemmel is azonnal megállapíthattuk: ezek nem ennek a helynek a szülőttei, úgy ültették ide őket valamikor – valakinek vagy valakiknek a tetszésére. „Az ottan Horthy Miklós vadászkastélya volt azelőtt” – mutatott Lajos bá egy távolban magasodó épületre. – „El-eljárt néha vadászgatni ide az öreg.” – „Mostan kié?” – „Most? Hát a Rákosié. Manapság ő vadászgat errefelé.” Erdő borította alacsony hegyhát keretezte a vadászházat (egyéb építményekben akkor nem is igen bővelkedett Szelcepuszta), amögött pedig rá lehetett látni a már *odaátra* eső Gömör-Szepesi-érchegység halványan

előderengő, kékesszürke vonulataira. Légvonalban alig két kilométernyire lehetett az országhatár. „Az már ott a Felvidék” – szólalt meg ismét Kovács Lajos. – „Vagyis hát Csehszlovákia.” Furcsa, megnevezhetetlen érzés fogott el bennünket. Elnézegettük volna még sokáig azt a számunkra elérhetetlen hegyvonulatot, ám egy másik, nagyon is néven nevezhető érzés indulásra ösztönzött: igen-igen megéheztünk, s mielőbb haza szerettünk volna érni, hogy a gőzölgő kondér előtt felsorakozhassunk a vacsoránkért. Neki is vágunk a visszaútnak. A Kopasz-hegy meg a Kopolya-tető közti nyeregszerű horpadáshoz érve Jancsi (de milyen Jancsi is volt?) fejével arra intett: „Itt akár le is térhetnénk, feleannyi se maradna hátra az útból.” Jancsi a többiekhez képest már komoly nagyfiú volt, ifivezető, most végezte a Fazekas Gimnáziumban a másodikat, lehetett hát adni a véleményére. Ám Lajos bá ezúttal lehűtötte: „Nem mindig az a rövidebb út, ami annak látszik. Meredek, sziklás, bozótos arra a terep, lehet, hogy jóval később érkeznének a táborba ezekkel a kicsikkel, kivált, ha ránk sötétedik.” Az említett kicsikre pillantva igazat kellett adnunk neki: már így is eléggé ki voltak tikkadva, bizony aligha bírtak volna elboldogulni a járatlan rengetegben. Az idáig vezető út visszafelé sem lett kurtább, kapaszkodói azonban szerencsénkre egytől egyig lejtővé változtak, így hát jóval kevesebb erőnket emésztette fel hazáig.

Mind a megtett út, mind pedig a ráfordított idő tekintetében harmadik gyalogtúránk sikeredett a leghosszabbra, méltán megérdemel hát egy külön bekezdést. Előzményeihez hozzátartozik az is, hogy talán még a táborozás kezdete táján a közeli határszakasz őrizetével megbízott egységek parancsnoka táborvezetőnk tudtára adta: a határőrség katonái ekkor meg ekkor lőgyakorlatra gyülekeznek a Kopolya-völgyben, tevékenységük során éles lőszereket is fognak használni, ezért felszólít bennünket, hogy a kijelölt nap reggelén hagyjuk el a tábort, s másnap estig tartsuk magunkat távol a helyszíntől. (Semmi rendkívülit ne lássunk *most* abban, hogy egy gyerektábor hetekkel korábban kijelölt s az ügyben illetékes hatóságokkal is jó előre egyeztetett helyszínén éleslövészetet rendeztek. *Akkor* még 1951-et írtunk, a huszadik század, valamint a hidegháború kellős közepén tartott a világ, s nálunk a Rákosi-féle diktatúra is azon idő tájt tetőzött.) Voltaképp azért is köszönet járt volna részünkről, hogy jóelőre figyelmeztettek...) Egy hosszú kirándulás szempontjából mindenestre épp kapóra jött ez a „hadiparancs”: Jósvafő s Aggtelek megtekintése – ha már a közelükben vagyunk – eleve ott szerepelt a terveink közt, ekkora gyalogtúra véghezvitelére viszont egy nap nem elegendő, kössük hát össze – úgymond – a kellemetlent a hasznossal, s vágjunk bele. Úgy is történt. Nem emlékszem a pontos dátumra, de még a huszadika előtti valamelyik nap kora reggelén kutyafuttában megreggeliztünk, sátrink bejaratát szorosan összefűztük, majd egy kulacsnyi fekete(pót)kávával s némi hideg étellemmel feltarisznyázva kivonultunk a Kopolya-forrás völgyéből, s a kövesúton kétsoros menetoszlopba fejlődve megindultunk nyugat felé. Szinpetri két sorban álló házai közé érve nótára zendített a csapat: hadd hallják a hangunkat. Túl sokan nem kapták fel a fejüket a nótaszó hallatán, csupán egy-két idős asszony meg öregember mutatkozott elő itt-ott az egyutcás kis falucska egész hosszán. A falut elhagyván a nótával is csakhamar felhagytunk, inkább csendesen beszélgetve vagy szó nélkül szemlélődve iparkodtunk fogyasztani az előt-

tünk álló távolságot. Igazodnunk kellett ugyan a legkisebbek kurta lépéseihez, de igyekezetünk így sem volt hiábavaló, mert bő egy óra múltán feltünedeztek Jósfafő legszélső házai. Mielőtt azonban a faluba bekanyarodtunk volna, a lejtős domboldalon zöldellő tengeriföld vonta magához a tekintetünket. Föntebb már szó esett a megéhezésről. Nálunk ez nem volt ritka pillanat. De úgy is lehet mondani: folyton éhesek voltunk. (Ennek részleteire s velejáóira később még visszatérek.) Amint a kacéran kínálkozó kukoricacsövekre tévedt a pillantásunk, a vonulók sorából kilépve vagy ketten-hárman becsörtettünk a tengerisorok közé, hogy néhány csövet sebtiben letörhessünk. Abban a pillanatban a domb alja felől varjúkárogásra emlékeztető asszonyi kiáltás hangja riasztott vissza bennünket a tiltott cselekedet véghezvitelétől: „Hé! Micsinyaanák ott á kukoricaabá!” A tettenérés okozta első ijedség után leküzdhetetlen nevetelnénkünk támadt: roppantul csiklandozta fülünket az asszony számunkra szokatlan szóejtése, úgy hangzott, mintha eleve tréfául szánta volna. Életemben először ott hallottam valakit palóc nyelvjárásban megszólalni. (Az meg sem fordult a fejemben akkor, hogy másvalaki esetleg a mi tiszántúli, elkanyarított *óu, őü, éi* kettőshangzóink, hosszúra nyújtott *ú* meg *ű* hangjaink hallatán kacaghatna ki bennünket.) Ilyen s hasonló, sok esetben jelentéktelennek tetsző mozzanatok – a látóterünkbe hajló, szélmozgatta leveles ágként – gyakorta elfedik, eltakarják előlünk a fontosabbnak ítélt részletek jó néhányát. Így vagyok ezzel a hajdan történt kirándulással is: Jósfafő látványából alig merül fel egy-két állókép – a Tengersizem Szálló homlokzata, egy csillogó vízfelület, a Baradla-barlang cseppkövekkel ékes, kanyargó folyosói –, de annak az asszonynak a hátul megkötött, kifakult fejkendője, éles vonású, napégette arca minden nehézség nélkül ma is felidéződik előttem. Jócskán benne voltunk már a délutánban, amikor felcihelődvén menetoszlopba rendeződtünk ismét, majd elindultunk a gyalogtúra végállomása: Aggtelek felé. Éles kanyarok, lejtők, kaptatók váltakoztak elejétől végig. A Vörös-tóhoz kiérve – ami egyébként valóban vörös volt, legalábbis a vas-oxid színemlékét őrzi a szemem róla – kétfelől odébbhúzódtott a sűrű erdő, cserjékből, bokrokból, csenevész fákból álló, az idáig megfigyelnél satnyább növényzet foglalta el a hepehupás terepet. Töbörök horpadása, víznyelők kiszikkadt torka itt is, ott is, s a szélnek-esőnek kitett helyeken az aszott fű lepte porladó agyagos talajréteg alól előviláglottak a föld fehér csontjai. Hogy napszálltáig mivel töltöttük el az időt, arra már nem emlékszem. Annyi biztos, hogy estefelé a magunkkal hozott kenyérből, szalonnából, hagymából megvacsoráztunk, s valahonnét a kulacsokba is sikerült vizet szereznünk. Sötétedett már, amidőn előbb hang nélkül villámlani kezdett, majd nyugat felől erős szél hajtotta, hatalmas fekete zivatarfelleg szállt fölünk. Lehullottak az eperszem nagyságú legelső esőcseppek is. Hová legyünk? Sátraink a Kopolyavölgyben, mi meg itt: a szabad ég alatt. De már zuhog is! Szerencsénkre ott állt a közelben egy jókora szalmakazal. Odaszaladtunk hamar a szélárnyékos feléhez, alagutakat kapartunk az oldalába, akár a vakondok, egész a közepéig, s bebújtunk mindannyian. Kicsit szűkös volt ugyan a hely, friss levegőben sem bővelkedett, de se nem áztunk, se nem fáztunk benne, még betakaroznunk sem kellett. Az a két-három ölnyi vastag szalmaréteg úgy elszigetelt bennünket a külvilágtól, hogy még a zivatar dörgése-csattogása is csak letompítva hatolt odáig:

mintha messziről zengene. Alhattunk volna akár délig, de az ingünk-ruhánk alá férköző szalmatörek sok ezernyi darabkája egy idő után dologhoz látott: ha megmoccantunk, szúrta, ha nyugton feküdtünk, viszkedett. Választhattunk e kettő között. Másnap délelőtt indultunk vissza a táborba. Több pihenőt közbeiktatva, éhesen-fáradtan, késő délutánra meg is érkeztünk. A katonák addigra elvonultak onnét, csak egy véletlenül átlőtt sátorponyva s néhány ottfelejtett töltényhüvely tanúskodott róla, hogy arra jártak. Holmijainknak nem láttuk semmi híját. Ebben megnyugodva telifaltuk magunkat a vacsorára elkészített paprikás krumplival, utána elmosogattunk, kezet-arcot-lábat mostunk, végül szalmazsákjainkra dől-ven addig-addig vakaróztunk, míg el nem aludtunk.

Tábori életünk egyik sarkalatos pontja, de úgy is mondhatnám: legfontosabb forgástengelye a táplálkozás volt. E fejezet elején futólag említettem a szóban forgó időszak sajátos gondjait. Ezekben a gondokon úrrá lenni ott a hegyek között csak egyféleképpen lehetett: ha előre megoldották őket. Magyarán: a csapat élelmezésére szánt anyagot szinte teljes egészében hazulról kellett magunkkal hozni. Semmiféle hűtőalkalmatossággal nem rendelkezünk, ezért kizárólag hűtést nem igénylő tartós élelmiszer: liszt, szalonna, zsír, búzadara, bab, borsó, lencse, száraztészta, valamint krumpli, hagyma, fokhagyma, káposzta jöhetett számításba. Hús nem. Tej vagy tejtermék sem. Napi főzéseinket megkönnyítendő – mintegy *aranyalap* gyanánt – nem kevés mennyiségű előre megpirított paprikás rántásunk is volt raktáron. Kenyeret a magunkkal hozott lisztből heti két alkalommal a faluban süttettünk. Ha egy rakáson soknak látszott is a készlet, harminc ember számára szigorúan be kellett azt osztani, hogy kitartson végig, s hoppon – azaz éhen – ne maradjunk. Nagy ritkán laktunk hát jól, s hamar megéheztünk, az éhes ember pedig, ha akarja, ha nem, folyton azt lesi, mit lehetne megenni. Nagy ajándék volt számunkra a patak menti almafák termése. Igaz, hogy talán még éheesebbek lettünk tőle, de legalább vitaminforrásként fogyaszthattuk. Persze csak úgy nyersen. Konyhásaink egy alkalommal levest főztek belőle. No, már az elején baljós jelek mutatkoztak: az almasav meg a zománczatlan vaskondér találkozása folytán tintafekete színre váltott a levesnek szánt lé, íze viszont a belepazarolt paprikás rántástól sem vált kívánatosabbá. Ennél förtelmesebb étel nem került a csajkánkba egész három hét alatt, a konyhások lemondtak hát a kísérlet folytatásáról. Jelentett némi pótlást a bokrokról összeböngészett mogyoró is, de az soha nem volt annyi, hogy jóllakhattunk volna vele. Csúf és elítélendő dolog, de ennyi idő után elhallgatni még csúnyább volna: egy éjszaka ketten álltunk őrésben Tibi barátommal, s az üresen pirított daravacsora után annyira megéheztünk, hogy a lelkifurdalástól gyötörve behatoltunk az élelemraktárba, s egy-egy félmaroknyi rántást a szánkba tömtünk; alig győztük nyállal, míg sikerült legyűrnünk nagy nehezen. (Üres mentség, hogy – mint utóbb kiderült – ugyanezt mások is megtették éhükben.) Végül egy előre eltervezett, de el nem titkolt lopással koronáztuk meg a koplalás okán elkövetett kisebb-nagyobb vétkeink sorát. Már megérkezésünk napján szemet vetettünk a Jósva melletti kukoricásokra. A táborozás vége felé úgy döntöttünk, hogy a cselekvésre is megérett az idő. Összebeszéltem az egyik gyerekekkel – nálam vagy két évvel fiatalabb, ám eléggé talpraesett fiú volt, hirtelenszöke hajú, barnára sült bőrű, vékony, de inas, a nevére sajnos már nem

emlékszem –, hogy mi ketten leszünk a dolog végrehajtói. Lelkesen csatlakozott a vállalkozáshoz. Két jókora hátizsákot gyűjtött be a többiektől, s ebéd végeztével – miután Lajos bával közöltem szándékunkat – el is indultunk. Pár száz méter után letértünk a kövesútról s óvatosan körbekémlelve bekúsztuk a patak menti kukoricásba. Ügyelvén, hogy ne csak egy helyről szedjük, percek alatt teliraktuk a hátizsákokat. Jól megnehezedett mind a kettő. Egymás hátára segítettük, aztán újabb körbevizsgálódás után nekivágtunk a visszaútnak. Jaj, csak nehogy jöjjön valaki erre! De bizony jött, mégpedig két határőr! Vállra vetett géppisztollyal, ütemes, egyforma léptekkel, cigarettázva közeledtek. Csak meg ne kérdezzék, mit viszünk a zsákban! Itt vannak már alig két-három méterre tőlünk – s a társam hátizsákján a megkopott pánt ekkor elszakad, a szállítmány a földre zuhan, s a rosszul bekötött hátizsákból jó néhány kukoricacsó kiborul az útra. Dermedten torpanunk meg mind a ketten: most aztán mi lesz? A két katona azonban épp csak egy futó pillantásra méltat bennünket, aztán lépdel tovább az úton, vissza sem nézve. „Na, ezt megúsztuk!” – törültük le homlokunkról a verejtéket. A zöld csuhétól megtisztított tengericsöveket nyomban megérkezésünk után felrakták főni a nagy kondérban. Fejenként kettő jutott belőle a táborban mindenkinek.

Hogy mi történt még a táborozás ideje alatt? Nem túl sok minden. A hónap közepe táján néhány alkalommal eleredt az eső, dörgött-villámlott; zivataros volt az augusztus abban az esztendőben. Ilyenkor a Kopolya-forrás vize olyan erővel zuhogott elő az üregéből, hogy aludni alig lehetett a harsogásától, s a tovafolyó víz is háromszorosára duzzadt, alig fért el a medrében. Egy Miska nevű gyerek – göndör barna hajú, alig tízéves, de életrevaló s élénk eszű fiú – megelégelte a szerinte csapnivaló ellátást s a méltánytalan bánásmódot, ezért egy napon nyoma veszett. Kovács Lajos nyomban kerestetni kezdte a rendőrséggel; azok egy hét múlva találtak rá odahaza, Debrecenben. Egy sorakozó közben az egyik fiú – méghozzá nem is a legkisebbek közül – a déli verőfényben rosszul lett, s ájultan bukott ki a sorból. Lecipeltük a patak mellé, s hideg vízzel locsolgatva sikerült magához téríteni. Megünnepeltük augusztus huszadikát. Lajos bá említést tett a két éve életbe léptetett alkotmányról meg az új kenyérről (ámbar mi még tavalyi lisztből süttettük a mienket), de leginkább István királyt méltatta. Utolsó esti tábortűzünknel sokáig, talán éjfélig is fenn voltunk mindannyian. Sokat énekeltünk. Vártuk is a hazatérést, sajnáltuk is, hogy ezt a helyet itt kell majd hagynunk.

Másnap a már ismerős marhavagonnal hazautaztunk Debrecenbe.

Alig egy hét múlva pedig már gimnazista lettem. Ismét.

(Majdnem elfelejtkeztem róla, hogy megemlítsen: ebben a táborban én őrsvezető voltam. Őrsöm felülről számolva a második sátorban tanyázott a patak partján. Ez alkalommal kerültem először – s mivel soha nem törekedtem rá, utóbb sem sokszor – vezető beosztásba.)